

Получена: 15.09.2017 г.

Приета: 21.11.2017 г.

ГРАДЪТ В ПРОСТРАНСТВОТО И ВРЕМЕТО. ПАНОРАМНО-РЕЛЕФНА УРБАНИСТИЧНО-АРХИТЕКТУРНА ТЕОРИЯ

Втора част КРИТИЧЕСКИ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ

В. Дончев¹

Ключови думи: урбанистика, архитектура, теория, парадигми, критика, методика

РЕЗЮМЕ

Статията е доразвитие на идеите за урбанистично-архитектурната теория в два аспекта, без които никоя теория не може да се смята за завършена – критически и методологически. Критическият аспект се отнася до установяване на два типа отклонения, деформации в урбанистичното мислене и разбиране, дефинирано като урбаницизъм: организмичен и механизмичен. Изследва се и се доказва неадекватността на урбаницистките подходи както по отношение на теорията, така и по отношение на практиката, и че това не са научни, а псевдонаучни, палиативни подходи и практики. В резултат на установената урбанистична константа и на критиката на урбаницизма се стига до извода, че само една методологическа парадигма може да представлява Обща урбанистично-архитектонична теория. Предложената методологическа парадигма е формирана като синергия на осем тематични ареала и двамадесет и четири дисциплини, които могат да се формират в клъстери, според потребностите на различни изследователски подходи и практики. Концепцията ПУЛСАР е илюстрация на панорамно-релефната теория и методология, в контекста на Панорамно-Релефната Парадигма (ПРП), като едно ново разбиране за града – Пулсиращия град, за урбанистичното изобщо като пулсиращи функционални структурни ареали.

¹ Веселин Дончев, доц. арх., e-mail: con_dono@abv.bg

Въведение

Никоя истинска теория не може да няма критически, методологически и практически аспекти. Според Попър истинската теория трябва да е „фалсифицируема“ (специален термин на Попър, В. Д.), тоест да бъде опонирана и опровергавана. Може би по-коректното е – да бъде проверявана (верифицирана) и доказвана многократно, както е с т.нар. природни науки. В социалните науки това е възможно, но не във всички, а това предизвиква непрекъснати спорове относно тяхната правдоподобност, или истинност. Такива науки имат подчертано вероятностен характер. Това се отнася за тези социални науки, които имат прогностичен характер. Например, урбанистиката е прогностична наука и резултатите от нейната дейност се установяват след известно време – 50 – 100 години, каквато е обстоятелството с жилищните комплекси, а и не само с тях, но те са най-силен пример за практическа неадекватност, като резултат от теоретически дефицит. Това обаче не се отнася до дейности, свързани с т.нар. изкуства, където правилото е точно обратното – всичко е възможно и за това не са необходими никакви доказателства. Важното е на публиката да бъде внушено, че истинността в изкуството е в това, че тя не подлежи на доказване, а е въпрос на вкус, както е в поговорката: „На вкус и на цвят няма приятели“. Или, в изкуството всичко е възможно, а свободата е неговата същност. А на когото не му харесва, значи не разбира от изкуство. С това проблемът приключва и ако въобще е имало такъв, то той е решен, или просто унищожен като излишен и несъществуващ. Както Пикасо на въпроса: „какво търси в своите картини“ – отговаря: „Аз не търся, аз намирам“. Достоен отговор. Все едно да се запита някой луд, какво търси в своята лудост? Безсмислен въпрос, освен ако не е Берлага (герой от романа „Златният телец“, който влиза доброволно в лудницата, за да се укрие от данъчните, но се опозорява, защото се оказва теоретически неподготвен и е разобличен, изгонен и върнат обратно в гражданската свръхлудница. Неподготвеният теоретически урбанист – *урбанист* – го очаква съдбата на Берлага) [1].

Фиг. 1. Корбюзие. Горе, план „Воазен“ за преустройство на центъра на Париж – 1925 г. Под него, „Радиалният град“, за 3 мил. жители. Текстът на карикатурата в средата гласи: „За цялото това безобразие е виновен Корбюзие“

Фиг. 2. Барселона. Планове и панорами. Долу вляво – план на Серда от 1858 г., за развитие на Барселона. Вдясно, ситуация от историческия център – 2018. Горе – две панорами

Подобен въпрос, зададен към архитект: „Какво търсите в тази форма?“ – не само че е неуместен и не може да получи смислен и еднозначен отговор, но буквално е оскърбителен за професия, в която също всичко е възможно. Огледайте се и ще се убедите в това. А това е достатъчно архитектурата да бъде обявена за изкуство, след като всичко е възможно, както е и в истинското изкуство.

Въпросът е: дали и урбанистичната дейност е изкуство? – и ако е, за нея ще важи ли и отговорът на Пикасо, с малка разлика във времето, например 50 – 100 години. И точно в това е проблемът. Пикасо не прогнозира, той агонизира във всяка своя творба. Пикасо не е прогностик и в това е неговата сила. А урбанистът е прогностик и в това е неговата слабост, когато не познава урбанистичните закономерности и си въобразява, че е Пикасо, тоест свободен артист и всякакви приумици са възможни, както например е при Корбюзие, с плана „Воазен“ за центъра на Париж, от 1925 година.

Горните примери са доказателства за това как *хολистичното* мислене и действие неизбежно „прибягва“ до използването на геометрия при пространствената подредба – най-вече квадрати. Вижда се в плана на Серда за Барселона от 1858 г., както и при Корбюзие, и в много други случаи, както се показва вече. В предишната статия беше доказано, че урбанистична дейност, която не познава и не се основава на закономерности, може да се определи като произволна. Много примери от историята доказват как подобна неадекватност води до печални резултати, какъвто е случаят със столицата на Бразилия, град Бразилия.

Ето какво пише по този повод Зигмунд Бауман: „Но поне един архитект-урбанист, Оскар Нимайер, се опитва да въплъти мечтите на Корбюзие (за Плана като „Диктаоид“ – Корбюзие винаги пишел план с главно П, В. Д.), когато се появи подходяща възможност. Споменатата възможност е поръчката за новата столица на Бразилия на пусто място, необременено от историята... Върху по-преди необитаваното плато на Централна Бразилия по своя воля (или **воля „В“**, В. Д.), може да формира обитателите на бъдещия град, като следва само лоялността към логиката и естетиката. Това може да стане без никакъв компромис, освен пожертването на чистотата на принципите пред ирелевантните (несъществените, В. Д.), но непреодолими условия на мястото и времето. Могат да се изчислят точно и предварително неартикулираните „потребности на различните по-

требителски единици“; всеки може да си представи безпрепятствено все още несъществуващите и следователно мълчаливи и политически безсилни обитатели на бъдещия град като *агрегати* на научно определените и внимателно преченени нужди от *кислород, топлина и светлина* (постулатите на модернистите-урбанисти – „атиняните“, съставителите на „Атинската харта“, В. Д.).

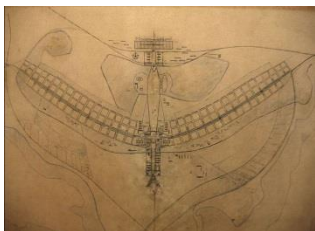
За експериментаторите, които са по-заинтересовани работата да бъде добре свършена, отколкото за резултата ѝ на възползващите се от нея, *Бразилия е била огромна и щедро финансирана лаборатория*, в която е било възможно различни съставки на логиката и естетиката да бъдат смесвани в разнообразни съотношения, а получените реакции да бъдат наблюдавани в неподправен вид и да бъдат избрани най-удовлетворителните комбинации. Архитектурният модернизъм внушава, подобно на предпоставките на стила Корбюзие, че в Бразилия бихме могли да изфабрикуваме пространство по мярата на човека (и за да бъде по-точни, по мярката на всичко онова, което в човека да бъде измерено („Модулорът“ на Корбюзие, В. Д.), а също така пространство, от което са отстранени случайността и изненадата (както мечтае и Кублай хан, В. Д.) и са взети мерки срещу завръщането. За своите жители обаче градът Бразилия се оказал кошмарен. Злочестите жертви бързо измислят нарицателното „бразилист“ – нов патологичен синдром, на който Бразилия е прототип и най-известен епицентър до този момент. Според общото мнение най-очевидните синдроми на „бразилизма“ са *отсъствието на стълпотворения и тълпи, празнотата на улиците, анонимността на пространствата, безличието на човешките фигури, вцепняващата монотонност на средата, лишена от всичко, което обърква, смущава и възхищава*. Общият замисъл на плана на Бразилия отстранява възможността за среща навсякъде другаде, освен в нарочно определените за това места. Да се определи среща на планирания „форум“ – на огромния „Площад на трите власти“, – е равносилно, според местната шега, да си насрочиш среща в пустинята Гоби.

Със сигурност Бразилия е пространство, структурирано свършено с оглед настаняването на *хомункули*, родени и отгледани в епруветки – за същества, събрани заедно от административни задачи и законови разпоредби (става въпрос за държавните чиновници, за които се строи столицата, В. Д.). Със сигурност (поне по намерението си) това е било пространство, свършено проницаемо за онези, на които е възложено администрирането, и за онези, които възлагат изпълнението на подобни задачи (Бауман прави алузия с „Паноптикума“ на М. Фуко, В. Д.). Това може да бъде също така свършено структурирано място за такива идеални въображаеми жители, които биха отъждествили щастието с живот без проблеми, защото той не съдържа двусмислени ситуации, необходимостта от избор, заплахата на риска, случайността на приключението. За останалите това се оказва пространство, лишено от всичко действително човешко – всичко, което изпълва живота със смисъл и го прави ценен.

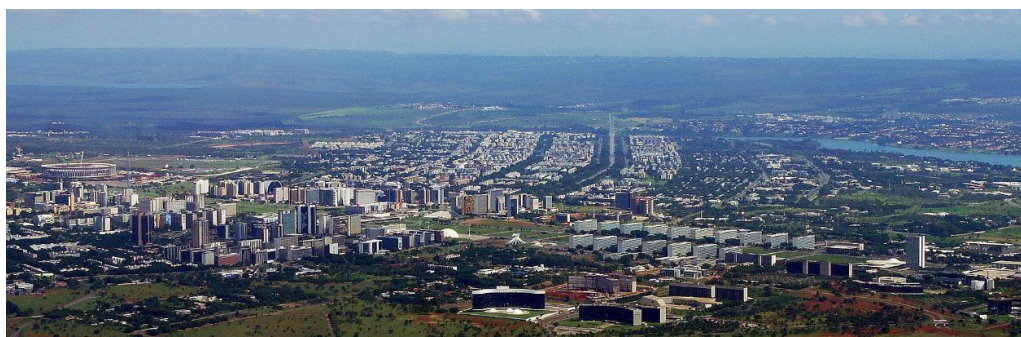
На много малко урбанисти, обхванати от страстта за модернизация, им е предлагано такова приключение, толкова голямо поле за действие, колкото на въображението на Нимайер. Повечето от тях е трябвало да ограничат полетите на фантазиите си (но не и амбицията си) до дребномащабни експерименти с градското пространство – изправяне на нещо тук, измисляне на нещо там, намесване в самодоволния хаос на градския живот, поправяне на една или друга грешка или пропуск на историята, леко разширяване на добре охраняваната ниша в порядъка на съществуващия универсум на случайността, но винаги с еднакво ограничени, далеч не всеобхватни и в голяма степен непредсказуеми последици“ (курс. В. Д.) [2]. (Бауман пропуска да отбележи, че урбанистичната концепция е на Лусио Кошта, а някои от архитектурните реализации, на най-важните публични сгради, са на Оскар Нимайер. Но тъй като Кошта е бил преподавател на Нимайер, то неговото участие в урбанистичната концепция не е изключено, въпреки че той, по съще-

ство, не е урбанист. И още нещо, концепцията на Кошта е избрана в резултат на конкурс, а не е възложена директно на него).

Ето няколко картини от столицата на Бразилия, град Бразилия.

Фиг. 3. Оста на трите власти Фиг. 4. Концепцията от 1965 Фиг. 5. Жилищната структура

Фиг. 6. Обща панорама на столицата Бразилия

Планове и панорами на столицата Бразилия. На фиг. 4, конкурсният проект на Л. Кошта

Взех този пример като доказателство за това, до какви неуспешни последици може да доведе *холистичното* урбанистично планиране, когато не се познават *каузалните* зависимости между *вътрешните* (имплицитни) – *социологически* и *външните* (експлицитни) – *архитектонически* закономерности. Тук се налага необходимостта от разяснение, относно една *апория* (гр. *απορία*, „непреодолимо противоречие“), с която неизбежно е свързано всяко *априорно*, *холистично*, *директивно*, *урбанистично планиране* и *действие*, което неизбежно се проявява като *абстрактно*, и колкото по-голям е размерът на действието, толкова по-голяма е степента на абстракция. От определена граница на размерността, например да се планира град за един милион души, какъвто е случаят с Бразилия, поставената „задача“ не може да бъде „решена“, ако не се *семплифицира*, ако не се опрости. Така един милион обитатели се свеждат до един, а пространствената структура се свежда до една форма – *квадрат*, който се повтаря многократно, според потребностите, което се отнася за цялата урбанистична история. И тази *апория* е израз на *каузалната закономерност* между *имплицитно* и *експлицитно*, както вече беше разяснено в част първа на теорията. Но дори за социолог от ранга на Бауман, тази апория остава „скрита“, както и за Джейн Джейкъбс, Кристофър Александър, Кевин Линч и много други изследователи на урбанизма. Това е доказателство, че адекватно разбиране на урбанистичните процеси и явления е невъзможно, без адекватно теоретическо мислене. Но, както се оказва в случая с Бразилия, „el plano“ („самолетът“, прозвище-метафора дадено от авторите на концепцията, защото ескизът им заприличал на самолет, в който трите власти са разположени в основния корпус, за да ръководят съдбините на държа-

вата, а пътиците/обитателите са разположени в крилете, В. Д.) успява да излети, но бързо катастрофира. Така е, когато закономерностите не се познават и се върви срещу тях. Планът на Бразилия действително е проявление на *постулатите на Атинската харта за функционално зонироване*, проявен пространствено като *две противопоставени/конфликтни структурни функционални оси – публична и жилищно-битова*, така че още в концепцията е заложена „грешка в модела“. Ето защо е важно урбанистичните концепции да се основават на закономерности, а не на метафори. Такава структура е типичен пример на „дървовиден“ град, ако използваме метафорите на Кристофър Александър за градове от типа „дърво“ и „полу-решетка“. Както се писа и в предната статия, основният проблем на Атинската харта, тоест на нейните апологети, на „атиняните“ (така ще ги наричам по-нататък), беше неразбирането на урбанистичните закономерности. Новите „атиняни“ (последователите, които прокламираха „Нова Атинска харта“), се опитват да съживяват мумия. При тях е налице същият проблем, както и при „старите атиняни“ – теоретически дефицит и заиграването с метафори – „устойчиви градове“, „зелени градове“, „интелигентни градове“ и т.н.

Ето холистичното планиране в „Държавата“ на Платон: Сократ към Адимант „– Хайде да създадем *мислено* град от самото начало...“ (курс. В. Д., стр. 67).

ТРЕТО

Критически аспекти на теорията структурно-метафорични парадигми

Два основни подхода/принципа: организмичен, механизмичен

Критическият аспект на теорията е насочен към едно опасно явление, което съм дефинирал като **урбаницизъм** и който, поне неразбираемо за мен, започва отново да надига глава. По същество урбаницизмът е подмяна на *мисленето*, за същността на процесите и явленията, с *метафори*, *разсъждението с разказване* (Питър Лангър определя първия подход като „твърд“, т.е. научен, а вторият като „мек“ – популярен [3]). Урбаницизмът има две основни разновидности – *организмична* (свързана с биологията – животинска и растителна) и *механизмична* (свързана с някакви механични устройства). **Органицизмът** методологически е ориентиран към разбирането на обществото по аналогия с представата за организма, като неразложимо цяло. Могат да се разграничат няколко вида органицизъм: *философски*, произведен от древните идеи за одушевления макрокосмически порядък; *биологически*, разглеждащ обществото като свръхорганицизъм, по аналогия със строежа и функционирането на живия органицизъм; *социално-психологически*, приемащ че целостта на обществото се основава на колективния разум/съзнание като самостоятелна реалност. **Механицизмът** се формира в социалното мислене през XIX век, като една от крайните форми на позитивизма, който в продължение на няколко века е водеща парадигма в науката. Механицизмът, за разлика от органицизма, който разглежда света като неразложимо единство, разглежда социалната система като агрегат, съставен от отделни елементи и компоненти, като механизъм, който може непрекъснато да се сглобява и разглобява. Карен Глой разглежда подробно метафоризма [4, 5], а Блумберг се занимава с въпроса за „*органичната и механичната фонова метафорика*“ [6].

Урбанизизмът не е свързан само с темата, която се разглежда тук – *градът и архитектурата*, а започва да се мултиплицира във всички посоки на социалното мислене. Все по-често могат да се срещнат текстове, в които „самоорганизацията“ на социалните системи става водещ принцип покрай спекулации, които дойдоха най-вече от областта на биологията, за т.нар. „организация“ и „самоорганизация“ (Иля Пригожин, който, доста самонадеяно твърди, че на базата на биологията може да обясни процесите и явленията и в социалните системи). Всъщност принципите на *самоорганизация* и *организация* не са нищо друго, а дефинираните по-горе принципи на *неформално-адитивното* и на *формално-директивното*. *Самоорганизацията* се разглежда като ситуация, при която системата, образно казано, сама си установява редът, по който ще функционира; при *организацията* правилата, редът по който ще функционира системата се „внасят“ отвън, т.е. като указание, директива и системата, за която те са предназначени, не взема участие при тяхното съставяне. Въпросът е, че повечето от тези, които започват все по-често да говорят за *самоорганизацията* като за единствен, или най-малкото, като водещ принцип, въобще не са наясно за какво става дума. Напоследък стана модно да се говори, че „градът се самоорганизира“, подобно на живите организми. Но как на практика се осъществява тази самоорганизация, няма никакво значение. Просто декларативно и нагло се заявява и толкова, без никаква аргументация. В тези случаи водеща е *организмичната* метафора. Използването на метафори е стара практика, чиито корени, както вече беше подсказано, могат да се открият в древността. Що е метафора?

Робърт Низбет, който изследва метафората на растежа посочва следното: „Що е метафора? Много повече от проста граматическа конструкция или речева форма. Метафората е начин на познание – един от най-старите, най-дълбоко вкоренени, дори неотменими методи на познанието в историята на човешкото съзнание. Най-просто казано, тя е начин на преминаване от известното към неизвестното“. Метафората – пише сър Хърбърт Рийд – е синтез от няколко комплексни единици в един направляващ образ, тя е израз на една сложна идея, но не чрез анализ, не чрез директно съждение, а чрез *внезапното приемане на една обективна връзка*. Накратко, метафоричното познание е точно обратното на типа знание, което достига до нас чрез чистия натрупващ се опит. Нищо подобно не е метафората. Метафората е нашето средство за постигане на *мигновено* сливане на две отделни сфери на опита в един *просветляващ, иконичен, всеобгръщащ образ*... Лесно е да се отхвърли метафората като „ненаучна“ или „нерационална“, прост заместител на твърдия анализ, който строгото мислене изисква. Метафората, твърдим ние, принадлежи на поезията, религията, както и на други малко или повече „омагьосани“ (и „омагьосващи“, В. Д.) области на мисълта, напр. на философията и науката и особено на изкуствата (архитектурата, В. Д.). Въображението едва ли би могло да мине без метафори, защото въображението е, буквално, движение на образи в нечие съзнание (релефи и панорами, В. Д.), а тези образи по принцип клонят към метафизичност“ [7].

Ханс Блумберг посочва, че „Корените на метафората могат да се открият в амбивалентността (двойствеността) на античната реторика“ [8], както и че „Метафората отчетливо е характеризирана като модел с прагматична функция, от който трябва да бъде извлечено някакво правило или рефлексия“ [9]. „Метафорологията, респ. метафората се стреми да достигне субструктурата на мисленето, скрития (релефен, В. Д.) пласт, хранителната среда на систематичните кристализации (архифакти, В. Д.), но същевременно цели да покаже с каква „смелост“ духът изпреварва сам себе си в своите образи (релефи, В. Д.) и как неговата история се проектира в смелостта да предполага (панорами, В. Д.) [10]. „Космологическият механизъм на Новото време е разгръщането на една абсолютна метафора“; „...символът трябва да бъде статичен и фиксиран, а... метафората е способна на движение и може да представя движение“ [11], както по най-убедителен начин потвърждава „водещата към трансцендиране „взривяваща метафорика“

на Николай от Куза, която оперира с геометрични фигури и ги трансформира“ [12] (става въпрос за това, че световната душа в стремежа си да достигне до чистия разум непрекъснато кръжи около него, откъдето се извежда и кръговото движение на небето, респ. небесните сфери: „Наистина, кръжейки около Бога, душата с любов го прегръща и се притиска силно до него, доколкото ѝ е възможно – защото за него е закачено всичко. И тъй като не може да е с него, тя кръжи край него, Плотин)“ [13]). Смятам че приведените примери дават достатъчно ясна представа за произхода, същността и практичността на метафората, което тези, които не разбират, стават жертва на *урбаницизма*. По-нататък ще се посочат някои такива примери.

Питър Лангър прави обобщена характеристика на представите за града, между тези на хората и тези на социолозите: „А. Микроподход: позитивно – градът като тържище, представлява място на удивително богатство на дейности и на разнообразие; негативно – градът като джунгла, на групово равнище, се схваща като натъпкано, сложно преплетено, потенциално опасно място; Б. Макроподход: позитивно – градът като организъм, схваща разнообразието на града като система от специализирани органи, функциониращи в името на общото благо на корпоративното тяло; негативно – градът като машина, схваща сложността на града като настъпваща плавно и комплицирано като при организма, но вместо да се регулира в името на всеобщото благоденствие, машината е предмет, контролиран от създателите си, които са малка група хора“. Лангър отбелязва, че „Тези четири представи за града могат да се открият в социологическите изследвания още от времето на класическите социални анализи от XIX век чак до наши дни“ [14].

Най-интересното е, че когато някой *урбаницист*, който твърди, че градът е като „жив организъм“ бъде запитан: „*какъв точно организъм има предвид като модел на града – на червея или на човека*“, той изпада в пълна безпомощност да отговори на такъв въпрос (забавното в случая е, че броят на геномните единици при едва забележимия кръгъл червей *Cenorhabditis elegans*, който има само 1271 клетки, за разлика от човека, който има 50 трилиона клетки, е същият – около 23 000 броя [15]). Същото е положението и с въпроса: „*какъв точно механизъм има предвид урбаницистът като модел на града*“ – отговор няма. Това показва колко лесно е разобличаването на *урбанициста*.

Не съм срещал по-великолепна метафора от тази на Федерико Фелини, който в една реплика представя историята и архитектурата на един град: „*Първата ми представа за Рим беше – огромен камък, прояден от времето, стърчащ сред нивите*“. Да, майсторът си е майстор във всичко.

Разбира се, описанието не може да не използва широк набор от съществителни, прилагателни, нарицателни, аналогии, алюзии, метафори и т.н. Ето един пример от „Образи на американския град“ на Анселм Страус: „*Говорещият претендира, че определено съществително – името на мястото – е изцяло изразено и напълно обяснено чрез сбора на неговите определители. Следователно за един град може да се каже, че той е монолитен, жизнен, космополитен, спретнат, ведър, хаотичен, прогресивен, брутален, сантиментален. Наречете Чикаго мощен, чудовищен, изумителен, напрегнат, неестествен, възбуждащ, абсурден, съвършен – наречете го както ви харесва – замервайте го с думи от речника*“. В други случаи „Аналогията може да бъде относително скрита, например „*Чикаго е град, който трябва да бъде контролиран като някакво великолепно и необузвано животно*, което се мята и се изправя на задните си крака“. Градът може да се определя като *фабрика, лудница, подвижна граница, жена* или да се сравнява с тях“ (курс. В. Д.) [16].

От казаното е ясно, че метафората (както и всяко друго изразно средство), се използва, за да даде не повече от някаква представа, но в никакъв случай не помага да се разбере същността на града нито като процес, нито като феномен, който е станал или ще става. С метафори урбанистичното нито може да се разбере, нито може да се създаде

(нещо, което японските метаболисти така и не разбраха). Ето защо още в началото посочих, че *урбаницизмът* е опасно явление и той трябва да се разобличава непрекъснато и непримиримо.

Урбаницистите биват два вида: *несъзнателни/инерционни* и *съзнателни/инфекциозни*. Първите са общо взето безобидни; те споделят урбаницизма по инерция, без „грам“ критично мислене, просто така – „градът е жив организъм“, „градът е часовников механизъм“, ами то така се говори, така се пише. Вторите са фанатизирани и опасни, особено на тема „органицизм“ – „градът е жив организъм; градът е самоорганизираща се, дисипативна (от лат. *dissipatio*, „разпиляване, разсейване“) и т.н. система“, като разпръскват *вируса на урбаницизма* повсеместно (напр., че ще правят „Градове за хората“ – *Ян Геел*, който всъщност е един „бордюрен урбанист“ [17], бел. В. Д.).

Урбаницистът е като софиста Протагор, който за разлика от Сократ, който знае какво не знае, не знае какво знае, и вместо да обучава на знание, обучава на незнание (както и *урбаницистът* обучава не на *урбанизъм*, а на *урбаницизъм*, и вместо да се „произвеждат“ *урбанисти*, се „произвеждат“ *урбаницисти*).

Когато Гай Юлий Цезар казва, преди да премине Рубикон, че „зарове са хвърлени“, и когато Айнщайн казва, че „Бог не играе на зарове“, и двамата знаят защо използват метафора. Първият, защото знае, че скоро законите на Рим ще бъдат в неговите ръце, а вторият – че „всеобщият“ закон на Космоса няма да е скоро в неговите ръце. Урбаницистът обаче не знае защо използва метафори. Ето няколко примера за това, как непознаването и неразбирането на урбанистичния детерминизъм, на урбанистичните закономерности, води до урбаницизъм.

През шейсетте години Джейкъбс стана популярна с коментара си относно съдбата на американския урбанизъм, с шокиращото заглавие на свята книга „Смъртта и животът на великите американски градове“. Критиката ѝ срещу *властовото, холистично, априорно, директивно* урбанистично планиране, или планиране тип „**В**“, което разрушава *неформалните урбанистични структури*, е справедлива рефлексия, но тя не можа да даде смислено обяснение на този урбанистичен конфликт, защото не е наясно с урбанистичните детерминистки закономерности, с урбанистичната апория, в контекста на парадигмата *човешко-социално, неформално-формално, адитивно-директивно*. Джейкъбс е в защита на *човешкия, неформалния* урбанизъм, на неговата импровизирана жизненост, срещу унищожаването на неговите уникални структури, от радикалния, рационален и бездушен *механицизъм* на *формалния, властовия* урбанизъм, но остава въпросът: *възможен ли е съвременен град, основаващ се само на неформално планиране?* Както пише К. Александър: „Но когато четем конкретните ѝ предложения за промени, стигаме до мисълта, че тя би искала големият съвременен град да бъде нещо като кръстоска между Гринуич вилидж и някой италиански град, разположен на хълм“. Джейкъбс критикува и академичното образование по урбанизъм, заради неговата схоластична рационалност, в духа на модернизма, но тя не разбира, че бедата не е толкова в проповядването на доктрината на модернисткия рационализъм, колкото в това, че урбанистичното образование, независимо каква доктрина изповядва, си остава абстрактно, тъй като не съществува възможността за реален обект, който да бъде артикулиран ментално и материално в процеса на обучение [18].

Кристофър Александър се включи през 60-те години около дебата за неудовлетвореността от архитектурата на новите английски градове, с една статия с предизвикателното заглавие „Градът не е дърво“, с която стана световно известен. Както пояснява в началото на статията си, не става въпрос за никакво „зелено дърво“, а за една метафора, която насочва вниманието към търсене на обяснение, защо новите английски градове са критикувани заради тяхната механична и бездушна рационалност, коренно противоположна на историческите английски градове. Опитвайки се да даде обяснение на случва-

щото се, Александър използва математическото разбиране за *проста йерархична структура* от типа „дърво“ и *сложна поливалентна структура* от типа „полу-решетка“, като едновременно с това се обръща и към психологията. Според така възприетия подход, не само новите английски градове са от типа „дърво“, но и всички изкуствено създадени, като например Чандигар, Бразилия, Токио-бей на К. Танге и т.н., докато съществуващите исторически градове са характеризирани като структури от типа „полу-решетка“, тоест „анти-дървета“. Но неговият опит за анализ така и не отива по-далече от така посочените метафори. Въпреки многото верни констатации, които прави относно някои процедурни аспекти на проективното действие, липсата на разбиране за детерминистичния характер на поставените въпроси го отдалечава от адекватни отговори, а именно, че резултатът от всяко *социално, формално, холистично, властово, директивно* планиране неизбежно е урбанистична структура от типа „дърво“, както и че резултатът от всяко *човешко, неформално, емпирично, адитивно* планиране винаги е урбанистична структура от типа „полу-решетка“. Използвайки „езика“ на математическото моделиране за обяснение на социални процеси и феномени, той все пак остава в полето на *механисткия урбаницизъм* [19].

Както се посочи вече, урбанистичните метафори за града са основно *организмични* („градът е жив организъм“: той има *скелет, кости, стави, тъкан* и т.н.) или *механистични* („градът е часовников механизъм“, „механизъм, който разхвърля хората по местата им“, тоест разполага ги там, където трябва, намесена е и квантовата механика, някакви „тайнствени (сили) вектори“ се разпореждат със съдбата на града и т.н.). Освен тези метафори най-често се използват метафорите за *хаос, неподреденост, случайност* и прилагателни като – *криво, разбъркано, ужасно* и т.н. Във всички тези случаи става въпрос за дълбоко неразбиране на принципите и закономерностите на социално-пространственото конструиране на реалността, особено характерно за т.нар. Средновековие, което у нас продължава до края на XIX век, и което е пробен камък за всеки изследовател на града, респ. градоустройството. Този въпрос съм разяснил още през 1998 г. [20].

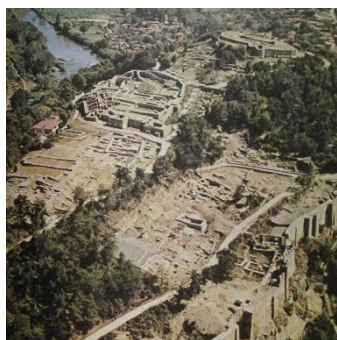
В своето изследване на възрожденския град, Т. Златев се опитва да намери някакъв *априорен, холистичен* замисъл, в урбанистичната структура и връзката ѝ с ландшафта: „Най-характерен е силуетът на тези села (градове, В. Д.), когато полуостровът се гледа в профил, странично през залива... Тази особеност, възможността да се гледа селото (града, В. Д.) в това положение, благоприятства за създаване на един свършено нов за нас пейзажен характер. Извиващата се брегова линия, хоризонталното сръзване на перспективната изрезка в основата ѝ от водната площ на залива, върху която израства силуетът на селото/града и най-същественото – нормалният човешки мащаб на цялата композиция, определят архитектурната структура и характера на селото (града, В. Д.). *Връзката между селото и водния пейзаж е напълно постигната*“ (курс., В. Д.) [21].

Разбира се, че е абсурдно да се говори за някакъв предварителен, цялостен композиционен замисъл и за неговото „постигане“ през т.нар. Средновековие, тъй като такъв никога не е имало, и няма как да е имало, а той е възможен само в главата на изследователя, така характерен за архитектите. И това е една често срещана заблуда, която се дължи на неразбиране на урбанистичните закономерности. Вече се писа, че *Средновековието е доминирано от неформални отношения*, което по никакъв начин не предполага *априорни, холистични* урбанистични действия – предварителен цялостен замисъл, камо ли пък да става дума и за композиционен такъв. Както се разясни, става дума за един *неформален, адитивен* процес на подредба, за *адитивен ансамбъл*, за *адитивна композиция*, но в никакъв случай за някаква преднамереност, и особено в търсенето и постигането ѝ като резултат.

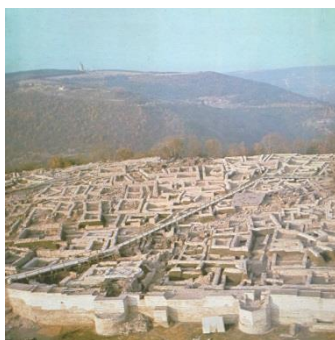
Подобна *холистична* нагласа се среща и у други автори. М. Харбова, която изследва българския град в периода XV – XVIII век, също е склонна към подобен холизъм. Тя пише, че османските турци, като номадско племе, нямат традиция в изграждането на

градове, а тяхната подредба се характеризира с *аморфност, хаотичност, разхвърляност* или пък „чрез скупчването на джамии, обществени бани, ханове, покрити пазари, култови ансамбли, библиотеки и др.“ и че „нямат своя собствена представа за композиция“ [22]. В противоположност на това е заварената българска градоустройствена традиция, в която: „Укрепеният български средновековен град се възприема като *цялостен организъм* със своя самобитна архитектурна среда...“ [23], като „една цялостно въздействаща градска среда със *спонтанно органично единство*“ [24]. „Развитието на селищните ядра използвали заварени градоустройствени структури, отразява най-пълно влиянието на една композиционна схема, рационална по замисъл и в *органична връзка* с околната среда. Типичното за османските турци *аморфно* градоустройство получава в тези селища известна организация“ (курс. В. Д.) [25]. Харбова многократно пише за българската средновековна градоустройствена традиция преди XV век, която турците заварват и трансформират според техните *аморфни* културни представи за пространствен ред. Ще посоча, че всяка урбанистичната традиция е модел, но без автор.

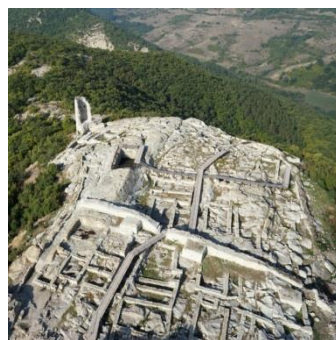
Широко разпространено е мнението за *ориенталския град* като *хаотичен, аморфен, неподреден, непланиран, с криви улици, сокаци* и т.н. Но ето какво пише по този повод Халал Иналджък: „Изграждането на *имарети – градски центрове*, поддържани от *вакъфите* – подsigурявало обществените услуги и пазари на града. Имаретът бил стара близоизточна традиция, която османците възприели при изграждането на Бурса, Едирне и други градове. Той (имаретът, В. Д.) представлявал комплекс от институции – *джамия, медресе, болница, хан за пътници, водни съоръжения, пътища и мостове* – създавани с набожни или милосърдни мотиви, и институции, които давали приходи за тяхната поддръжка, като *гостилници, пазар, кервансарай, баня, мелница, или кухня*. Религиозните и милосърдни институции обикновено се съсредоточавали около джамия, докато търговските учреждения били наблизко или на някое подобаващо активно място. Тези *имарети* били съществена част в плановете на всички османски градове като им придавали собствен и изключителен характер“ (курс., В. Д.) [26]. Е, все пак е имало модел за града. Властта е организираща и контролираща/формализираща публичния живот, а частният – бил оставен на самоорганизация.

Фиг. 7. Царевец

Фиг. 8. Шумен

Фиг. 9. Перперикон

Средновековни български градове-крепости от XIV век. Вижда се ясно адитивната аморфно-фрактална структура и в трите примера, характерна за цялото Средновековие

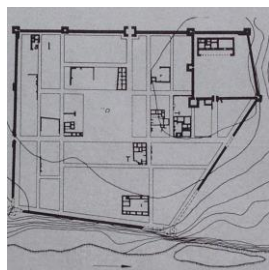
Между XIV – XIX век българските селища и градове са получили съществени трансформации и малко са примерите, които показват автентичността на „българската градоустройствена традиция“ преди XIV век. Има само няколко примера на запазени по-

цялостни структури – Царевец, Шуменската крепост, Пернишката крепост, Перперикон, Одръци (фиг. 7, 8, 9). Разглеждайки ги, ясно се вижда каква е „заварената българска градоустройствена традиция“ преди XIV век – типична *аморфна структура*. Османците заварват това, в което биват укорявани – *аморфността* в пространственото подреждане. Очевидно е, че властовиците не са се намесвали, извън двореца, в пространственото подреждане и то е оставено на *самоорганизация*. Това е „традицията“.

Изследвайки „Възрожденските промени в архитектурния образ на българските селища“, в частност относно съвместяването на жилищни и занаятчийско-търговски функции, Рашел Ангелова пише следното: „С това се прави най-важната крачка към превръщането на средновековния град от *прост сбор* на функционално, териториално и архитектурно обособени по-малки или по-големи единици в слят и единно въздействащ възрожденски *организъм*“ (курс., В. Д.). И малко по-нататък: „При запазване в основни линии на старата *неправилна* улична мрежа с *типичните* за Средновековието *криви, тесни и задънени* улици, във формирането на уличните рамки настъпват съществени промени“ (курс., В. Д.) [27]. Обичайните *организмични* и *механизмични* клишета.

Ето и един подобен пример, от наскоро излязла книга по градоустройство: „Съвременната история на българските градове започва след Освобождението. Те постепенно се модернизират „по американски“, като се „изправят“ старите криви, тесни и мръсни улици и се изграждат нови прави, широки и озеленени булеварди. Терминът „по американски“, популярен навремето, съвсем неточно отразява този процес, защото правоъгълната улична мрежа, наследена от траки и римляни, съществува по нашите земи далече преди да се появи в Америка“ [28]. Всичко в този пасаж е сведено до „няква“ геометрия – *изправяне на кривите улици с прави и широки булеварди*. Нито дума за това, кой ги изправя и защо ги изправя. А това „изправяне“ е типична проява на *директивният подход*, на *фазов преход* от *емпиричен* към *холистичен* пространствен ред – **властта се заема с контрола върху пространственото подреждане**, или от съществуващото до този момент *неформално, адитивно* изграждане на градовете (*османизъм, ориентализъм*, както и да го наречем), се преминава към тяхното *формално, директивно* – предварително планирано, изграждане (условно – *европеизъм*). С две думи – *социокултурната парадигма* е сменена и започва *преход* от предимно *неформален* към предимно *формален* социален ред, който продължава и досега (и скоро няма да завърши). Това е то „Българското градоустройство в контекста на европейското“ и неговия „американизъм“.

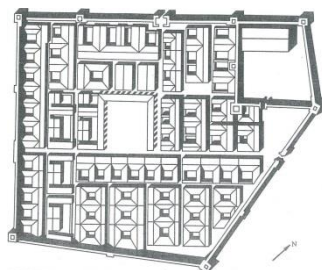
Едни от първите декрети, които властите издават, след приключване на Руско-Турската война, са свързани именно с контрола върху пространствения ред (градоустройство), нещо което не е правено от времето на римляните. Ето цитат от това събитие, свързано с новата история на София: „На 10 март 1878 г. на заседание на общинската управа се обсъжда „Предписание №124 на градския полицмайстер щабс-капитан Паули от 9 март“ (само една седмица след подписване на Сан-Стефанския мирен договор, и преди всякакво намерение София да стане столица на бъдещото Княжество България, В. Д.). С него той „замолва градския съвет да се потруди и направи немедленно за града нов план с мащаб от значителна величина, тъй щото на него да бъдат отбелязани всички постройки. За да стане по-скоро този план с изискуемата величина и точност, съветът трябва да го поръча на човек компетентен и способен... През пролетта на 1879 г. инженерите от общинската техническа служба С. Амади, Мишел и Шекс изработват цялостна кадастрална карта на София в мащаб 1:1000“ [29]. Това е то директивният принцип в действие, а не просто „изправяне на кривите улици“. Освен това е редно да се посочи, кои са тези траки, които прилагат ортогоналното планиране.

Фиг. 10. План

Фиг. 11. Аерофотоснимка

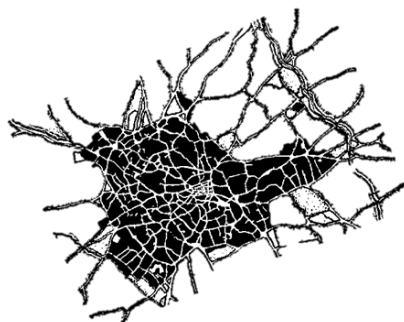

Фиг. 12. Макет

Севтополис. Столицата на Одриското тракийско царство, IV век пр.н. ера. Директивно-ортогонална структура. Фиг. 11 – аерофотоснимка на разкопките

Единственият тракийски град от античността – IV век пр.н. ера, който е с ортогонална планова структура, е **Севтополис**. Това е времето, когато в различни части на *гръцкия свят* се практикува *новата – демократична социокултурна парадигма*, с която се поставя и началото на *директивното урбанистично планиране* на гръцките градове – с рационална ортогонална планова структура и архитектурни модели на всички публични сгради. Това планиране е свързано с името на Хиподам, а оттук и нарицателното „Хиподамова система“. Както се поясни вече, ортогонално планиране има хилядолетия преди Хиподам и то се прилага винаги, когато властта – **воля** „В“, поеме контрола и върху пространствения ред. В историко-морфологичен аспект няма по-ясно и сигурно доказателство за това, което често не се разбира от социалните изследователи, вкл. и от историците.

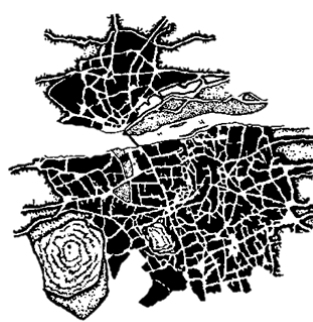
Дори само този пример е достатъчен за това, че Одриската държава, по времето на Севт III, е със силна централна власт. Именно по урбанистичната морфология се разбира кое доминира – дали *неформалната* или *формалната* воля. Цивилизацията се разпознава безпогрешно по Евклидовата си морфология – *доминация на формалната воля*, а културата по не-Евклидовата си морфология – *доминация на неформалната воля*. Това е морфологичен, урбанистично-архитектоничен детерминизъм. Всяка урбанистично-архитектонична ситуация става разбираема само чрез него.

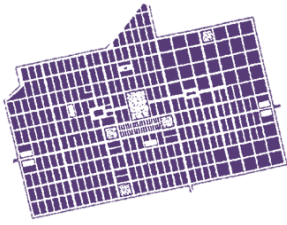
Фиг. 13. Стара Загора
Ситуация към 1878 г.

Фиг. 14. София
Ситуация към 1878 г.

Фиг. 15. Пловдив
Ситуация към 1878 г.

Фиг. 16. Стара Загора
Генерален план, 1879 г.
Графика арх. В. Дончев

Фиг. 17. София
Генерален план, 1879 г.

Фиг. 18. Пловдив
Генерален план, 1891 г.

Примери на български градове от края на XIX век, в преход от неформално-адитивен към формално-директивен урбанизъм. Властта поема контрола върху пространствения ред

Примерите на Стара Загора, София и Пловдив, показват ясно как е станал *фазовият преход* от *средновековен аморфен, неформален – адитивен* към *модерен, формален – директивен урбанизъм*, в края на XIX век, или *етатизмът* в действие (от фр. Etat, „държава“) В тези примери могат ясно да се разграничат три подхода: **първият**, при Стара Загора – *радикален*, нищо от съществуващата структура не е запазено, дори нито едно направление – *твърд директивен подход*, респ. *урбанизъм*; **вторият**, при София – *преобладаващо радикален*, две половини по оста север-юг, като са запазени някои направления: север-юг – „кардо максимум“ на антична Сердика, северозападното направление към Орхание/Ботевград (бул. „Дондуков“), югоизточното направление към Самоков, (ул. „Граф Игнатиев“), западното направление (бул. „Стамболийски“), но все пак – *твърд директивен подход*, респ. *урбанизъм*; **третият**, при Пловдив – *полурадикален*, полигонално геометризиране на част от заварената структура – *полу-твърд директивен подход*, респ. *урбанизъм*.

Разработването на градоустройствен план на София започва една година преди да е формирана държавна власт. Стара Загора е в Източна Румелия, която е част от Османската империя, а разработването на плана е дело на градската власт. Но независимо от това каква точно е *властта – имперска, държавна, регионална или местна*, щом тя поеме инициативата и контрола върху социално-пространствения ред, резултатът е един и същ – *формален, директивен, твърд* подход, респ. *формализиран, директивен, твърд урбанизъм*, противоположно на *неформалния, адитивен* подход, респ. *неформализиран, мек, адитивен урбанизъм*. Това е израз на урбанистично-архитектоничният детерминизъм през цялата човешка история.

Фиг. 19. Концепция на „Тракия“, 1972
Дизайн, арх. В. Дончев

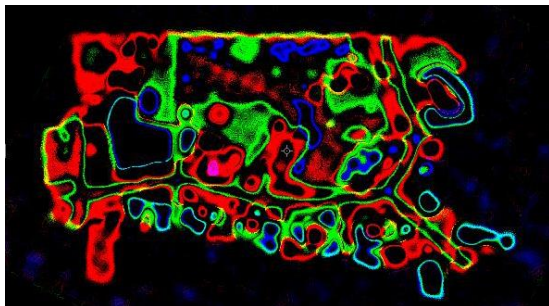

Фиг. 20. Макет на концепцията, 1972
Дизайн, арх. В. Дончев

Фиг. 21. Район „Тракия“, ситуация 2018 г.

Източник: GOOGLE

Фиг. 22. Урбикон на „Тракия“

Дизайн, арх. В. Дончев

Район „Тракия“ – Пловдив, е пример за това, как е видян през *урбаницистка* „оптика“. Преди това – кратко представяне на историята на планирането на район „Тракия“. Планирането на района започна през 1971 г., съгласно ОГП-Пловдив от 1971 г., с прогнозен капацитет за 80 000 обитатели. Първата илюстрация, фиг. 19, е оригиналният ескиз на концепцията на жилищен район „Тракия“ – Пловдив, от май 1972 година (*дизайн арх. Веселин Дончев*). От трите илюстрации се вижда, че концепцията е реализирана така, както е замислена. Дизайнтът на концепцията представлява *пластична, динамична конкавна крива*, с формата на леко разтворена – *приютяваща се*, към останалата структура на града, *длан*. Всъщност, това е най-характерното, с което ансамбълът на „Тракия“ е уникален, което обитателите инстинктивно чувстват, когато казват, че „комплексът“ им харесва като място за обитаване – *урбанистичният дизайн има значение!* Четвъртата илюстрация, фиг. 22 – УРБИКОН (*урбанистична икона*), е от 1997 г., във връзка с актуализация на концепцията от 1972 г., която предложих с мотото: „*От жилищни комплекси към жилищни паркове*“, имайки предвид, че дървесната растителност трябва да се използва интензивно, за подобряване на екологичното състояние от негативния ефект на панелното застрояване. Това се отнася не само за „Тракия“, а и за всички жилищни комплекси, защото единственият благороден „конкурент“ на панелните жилищни сгради са дърветата (Повече за жк „Тракия“ в [www. urbicom.info](http://www.urbicom.info)).

И така, ето как „Тракия“ е „изследвана“ и представена, в сборника „Панелна Тракия“, чрез един *откровен организмично-урбаницистки* подход: „Проучването на район „Тракия“ започна през февруари 2016 година. Подходихме към „Тракия“ като към *жив организъм* (курс. В. Д.), като симбиотично цяло между среда и жители. Целта беше подробно изследване не само на градските системи и подсистеми, но и на социума, на пълното многообразие на живота в квартала“ [30]. Малко преди това, в предговора четем: „Тракия“ бе прекрасен пример за сблъсък между два основни организационни подхода – на наложения от генералните планове порядък и на *самопородения*, вследствие на обживяването на средата, *ред*“ (курс. В. Д.) [31]. Да, има „сблъсък“, но с *урбаницистки* подход той не може да бъде разбран. След като се твърди на много места в „изследването“, че комплексът е откъснат от града, а в същото време, че той от „квартал-спалня“ се е превърнал в „самодостатъчна градска среда“, кое е вярното? Излиза, че веднъж откъснатостта е нещо лошо, а в същото време е нещо добро – създава възможност за „самодостатъчност“. Напълно изключващи се положения. Освен това, от проведените анкети с обитателите се вижда, че повече от 50% не биха се преместили да живеят на друго място в Пловдив, а 60% биха препоръчали на свои познати да се заселят в него. В същия сборник, в статията: „Тракия“: пространствен синтаксис“, чрез геометрично-аксиални спекулации се стига до „важния“ извод, че: „Накратко, аксиалната карта показ-

ва ясно липсата на свързаност между град Пловдив и „Тракия“. Изглежда сякаш „Тракия“, със своята линейна структура, е чужд елемент, внесен в *тъканта* (курс., В. Д.) на града“ [32]. Веднъж град Пловдив и „Тракия“ са две различни неща, места, а след това той е „внесен в тъканта на града“. Кое вярното? Нито едното, нито другото. Урбанистични спекулации. На кое да се вярва? – на спекулациите на „пространствения синтаксис“ или на хората – 60% от които казват, че го харесват като място за обитаване. Аз вярвам повече на хората, отколкото на *спекулациите* на пространствения синтаксис. И зная защо го казвам. Не защото съм голям привърженик на директивното планиране на формите на обитаване, а защото дизайнът има значение. И дизайнът на структурата на „Тракия“ го доказва, защото именно това е, което хората усещат с „кожата“ си, със „сърцето“ си и което им харесва. Но за това, както Пилат казва на Йосиф, е нужно разбиране. Или както Г. Зимел казва, че *една купчина от факти, още не значи нищо*. Простото събиране на факти е едно нещо, а осмислянето им – съвсем друго. Нужно е разбиране, а не преднамерени спекулации.

В обобщение ще кажа, че *всеки урбаницизъм на входа* дава неизбежно *грешен резултат на изхода*. А това е фатално за съдбата на един град и за неговата архитектура.

Да, „*Градът не е дърво*“, но и „*Градът не е тюрлюгювеч*“ (тур. turlügüvec, „*ястие приготвено от различни видове зеленчуци*“), както си го представят *урбаницистите* и *постмодернистите* (постмодернизъмът се оказва стилос тюрлюгювеч). При гювеча няма значение кой зеленчук ще се сложи първи, тъй като накрая всички се смесват в едно *хомогенно-нехомогенно* цяло. При града обаче не е така. Той все пак трябва да започне отнякъде и по някакъв начин, или от *единичното – адитивно*, или от *общото – директивно*, както се изясни вече. Функциите в града не могат да се размесват непрекъснато, както зеленчуците в гювеча. Гювечът не се нуждае от център, градът – да.

За урбаницистите градът си остава енигма, а не ясна парадигма.

ЧЕТВЪРТО

Методологически аспекти на теорията структурно-приложни парадигми

Два основни подхода/принципа: тематичен, дисциплинарен

Урбанистично-архитектурната дейност е многоаспектна и като такава синтезира много научни области и дисциплини. Една приблизителна представа за това се дава чрез **Методологическата матрица**, която интегрира осем тематични ареала и двайсет и четири дисциплини. Методологическата структурна ареално-кълстерна парадигма е разработена за целите и потребностите на изследователската и приложната дейност, най-вече в сферата на урбанизма и архитектурата и има универсален мултидисциплинарен характер. Под тези две сфери се има предвид смисловото и функционално-пространственото конструиране на жизнения свят – градовете с техните *ареали, конурбациите, агломерациите, мегалополисите* и в крайна сметка *екуменополисът* (световният град, термин на Доксиадис, В. Д.). Тъй като методологическата парадигма е представяна в други публикации в целия си обем, тук ще се ограничи с основните ѝ аспекти.

Логиката на методологическата ареално-кълстерна парадигма се основава на *принципа на неопростимата сложност*, тоест опростяване (семплификация) на сложността на дадена система и структурата ѝ до предела, в който тя може да съществува и да се разглежда като такава. Тематичните ареали се формират по смисъла на тяхното *сходство, допълнителност и синергичност*. Както е видно, всеки *тематичен ареал* включва по *три основни тематични дисциплини*, като характеристика на съответен аспект. Подредбата на тематичните ареали в модела на матрицата не е йерархичен. Осемте тематични ареала, със своите 24 дисциплини, са достатъчни, за да обхванат почти цялостно урбанистично-архитектурната проблематика. По същество всеки тематичен ареал е отворен за други родови дисциплини. Тематичните дисциплини – 24 на брой в модела – са същността на структурната ареално-кълстерна парадигма. Всяка дисциплина, така, като са посочени, характеризира отделен жизнен функционален и пространствен аспект, като използва своите специфични научни подходи – теоретически, методически и практически. Всяка дисциплина може да се разгръща вътрешно, според спецификата на изследвания обект, например: функционалната характеристика се разгръща в контекста на петте основни сфери на човешка/социална дейност: *обитаване – О1, производство – П1, потребление – П2, отдих – О2, транспортни – К1 и електронни – К2 комуникации* и т.н. Различните тематични дисциплини като видове, както и техните подвидове могат да формират различни *тематични ареали* и *дисциплинни кълстери*, в зависимост от изследователско-проектната задача [33, 34]. (Пълно представяне, в разгърнат вид, на Методологията, може да се намери на URBICOM.INFO).

Първото приложение на Методологическата парадигма беше свързано с актуализацията на Общия градоустройствен план на Пловдив, през 1998 г. Почти двамадесет години тя е експериментирана в различни аспекти на регионалната, урбанистичната и архитектурната изследователска и практическа дейност, както е отбелязано по-горе. Тя е основата на няколко теоретически и практически дисциплини при обучението на студентите от специалностите „Архитектура“ и „Урбанизъм“ – Архитектурен факултет на Университета по архитектура, строителство и геодезия, София. Методологията може да се прилага успешно и при разработването на интердисциплинарни научноизследователски проекти, в различни области на социално-пространствената дейност.

Методологическата парадигма може да се разглежда като основа за една Обща урбанистично-архитектонична теория.

Кевин Линч, както и други изследователи, са на мнение, че липсва една Обща теория за града. Като аспект на тази обща теория, Линч предлага своята т.нар. „Нормативна теория“ за градската форма, която, според него, е нещо като прелюдия към една обща теория на урбанизма. Но има някакво противоречие в самото наименование, тъй като няма теория, която да не е нормативна. Предлаганите от него три основни исторически „теоретически парадигми“ на градската форма: *магическа, механическа и органическа*, всъщност са една – *хολистична парадигма*. Той приема нюансите като съществено различие, а това е методологически погрешно, след като констатира многократно, че и при трите може да се наблюдава използването на ортогонална („дървовидна“, по К. Александър) пространствена структура. Е, след като има общ признак, значи той е водещият, а не нюансите, в случая с използването на метафори – *магическо, механическо и органическо*.

СТРУКТУРНА ТЕМАТИЧНО-ДИСЦИПЛИННА МАТРИЦА

**I – VIII ТЕМАТИЧНИ АРЕАЛИ
1 – 24 ДИСЦИПЛИННИ КЛЪСТЪРИ**

I ТЕМАТИЧЕН АРЕАЛ. ИСТОРИЧЕСКИ И ПРИРОДНИ АСПЕКТИ					
1	ГЕОГРАФСКА ХАРАКТЕРИСТИКА:	2	ИСТОРИЧЕСКА ХАРАКТЕРИСТИКА:	3	АНТРОПОГЕННА ХАРАКТЕРИСТИКА:
	•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА
	•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА
	•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА
II ТЕМАТИЧЕН АРЕАЛ. СОЦИАЛНИ И ИКОНОМИЧЕСКИ АСПЕКТИ					
4	СОЦИАЛНА ХАРАКТЕРИСТИКА:	5	ИКОНОМИЧЕСКА ХАРАКТЕРИСТИКА:	6	СТРАТЕГИЧЕСКА ХАРАКТЕРИСТИКА:
	•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА
	•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА
	•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА
III ТЕМАТИЧЕН АРЕАЛ. ФУНКЦИОНАЛНИ И ТЕХНИЧЕСКИ АСПЕКТИ					
7	ФУНКЦИОНАЛНА ХАРАКТЕРИСТИКА:	8	КОМУНИКАЦИОННА ХАРАКТЕРИСТИКА:	9	КОМУНАЛНА ХАРАКТЕРИСТИКА:
	•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА
	•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА
	•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА
IV ТЕМАТИЧЕН АРЕАЛ. РЕГИОНАЛНИ И ПРОСТРАНСТВЕНИ АСПЕКТИ					
10	РЕГИОНАЛНА ХАРАКТЕРИСТИКА:	11	УРБАНИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА:	12	АРХИТЕКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА:
	•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА
	•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА
	•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА
V ТЕМАТИЧЕН АРЕАЛ. ЛАНДШАФТНИ И ЕКОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ					
13	ЛАНДШАФТНА ХАРАКТЕРИСТИКА:	14	ЕКОЛОГИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА:	15	ЗДРАВНА ХАРАКТЕРИСТИКА:
	•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА
	•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА
	•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА
VI ТЕМАТИЧЕН АРЕАЛ. СОЦИОЛОГИЧНИ И КУЛТУРНИ АСПЕКТИ					
16	СОЦИОЛОГИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА:	17	АКСИОЛОГИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА:	18	КУЛТУРОЛОГИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА:
	•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА
	•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА
	•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА
VII ТЕМАТИЧЕН АРЕАЛ. ТЕОРЕТИЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ АСПЕКТИ					
19	МЕТОДОЛОГИЧЕСКА ХАРАКТЕРИСТИКА:	20	ЛОГИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА:	21	ИНФОРМАЦИОННА ХАРАКТЕРИСТИКА:
	•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА
	•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА
	•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА
VIII ТЕМАТИЧЕН АРЕАЛ. НОРМАТИВНИ И УПРАВЛЕНСКИ АСПЕКТИ					
22	ПРАВНА ХАРАКТЕРИСТИКА:	23	МАРКЕТИНГОВА ХАРАКТЕРИСТИКА:	24	УПРАВЛЕНСКА ХАРАКТЕРИСТИКА:
	•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА		•ТЕОРЕТИЧЕСКА
	•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА		•МЕТОДИЧЕСКА
	•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА		•ПРАКТИЧЕСКА

Безспорен познавач и авторитет в урбанистичната проблематика, осъзнал се „органицист“, за която своя заблуда искрено съжалява, Линч подлага аргументирано на безмилостна критика и *механицистката*, и *органицистката* парадигма, като показва тяхната несъстоятелност и практическа неадекватност. Но липсата на познаване на урбанистичния детерминизъм, на урбанистичните закономерности, не му позволява да бъде последователен в критиката си, независимо от многото точни и верни урбанистични наблюдения и констатации. Имам предвид, че при него основната водеща линия си остава *холистичното*, а *емпиричното* е някак на втори план. А това е и теоретически,

и методологически дефицит. Това проличава много ясно, когато коментира темата за обитаването, която в неговите анализи е основна и това е разбираемо (от този, който може да я разбере), защото жилищната проблематика е най-сложна. Всичко, което казва по този повод е вярно, но теоретикът трябва да е в състояние да изведе ясно и категорично закономерностите, преди да започне анализа, например, че *обитаването е функция от неформален тип, защото няма йерархии*, или че обитаването именно поради тази причина, закономерност, която предполага *доминанция на индивидуалното*, води до пространствена *екстензия*, чийто резултат са *жилищните субурбии*, така силно нападани от урбанистите – теоретически слепци, – които не виждат същността, а се втрещават в следствието, в резултата. А точно това липсва в анализите на К. Линч – категоричност по отношение на урбанистичните закономерности. Нима американците и японците, които предпочитат къща пред апартамент, както пише Линч, са идиоти. Не, не са, защото това е израз на закономерности, а не само на прищевки или на финансови възможности. И това трябва да е ясно на урбанистите, които се захващат с тази проблематика да я коментират, без да я разбират, а със своето невежество нанасят непоправими щети и на урбанистичната практика. Например констатацията, която той прави, че в урбанистичната си структура градовете в САЩ, СССР и Куба си приличат, независимо от идеологическите различия, не е ли доказателство за закономерност, която е по-мощна от идеологията, а именно, че *холистичното, директивното* е характерно и за трите случая, тоест че има проява на **воля „В“**. Ами какво трябва да се мисли друго, когато се види как Амазонската джунгла е изсечена ортогонално, освен че това е действие на **воля „В“**. В последните десетилетия Екваториална Африка се урбанизира интензивно и директивното урбанистично планиране – **воля „В“**, може да се наблюдава повсеместно, така както това се е случвало през цялата история, в различни части на света.

Освен това, предлаганите от него категории, в опита да изгради „обща нормативна теория“ за качествата на „добрата“ градска форма, като: „Dimensions of Performance“ (дименсии на ефективността), „Vitality“ (виталност), „Sens“ (осмисленост), „Fit“ (годност), „Access“ (достъпност), „Control“ (контрол), „Efficiency and Justice“ (ефективност и справедливост), са твърде „обтекаеми“ и не могат да бъдат универсални, за да имат претенцията за теоретичен капацитет. Но какво значи „добра градска форма“, коя форма – вътрешна или външна, и какви са закономерностите на тяхното взаимодействие? [35].

Концепцията „пулсар“ и пулсиращият град пулсиращи урбанистично-ландшафтни ареали

Два основни подхода/принципа: урбанистичен, ландшафтен

Концепцията ПУЛСАР трябва да се разглежда като приложен аспект на теорията, който позволява да бъде проверена в практиката, като доразвитие на философията на Теория на ареалите – необходимостта функционалните урбанистични системи да се разглеждат като *отворени, вероятностни структури*, които се *разгръщат в пространство и времето* като проявления на вътрешните и външните им закономерности: **креативно-интензивни – производство (П1), потребление (П2) и рекреативно-екстензивни – обитаване (О1), отдих (О2)** (*креативността* – активна твореща човешка дейност и *рекреативността* – пасивна твореща човешка дейност), както и на **комуникациите – структурни (К1) и инфраструктурни (К2)**.

Работим все повече, за да работим все по-малко. В тази парадоксална логика се крие, може би, тайната на нашето съществуване – да се стремим към равновесие като не-

прекъснато го нарушаваме. Функционалните системи имат устойчив стремеж към равновесие, който винаги е неустойчив и така се стига закономерно до **пулсиращи урбанистични структури – ПУЛСАРИ (Пулсиращи Урбанистични Ландшафтни Арعали на Растеж/Развитие)**.

Всъщност няма истинско устойчиво състояние. От тази гледна точка „устойчивото развитие“ е съмнителна теза, по-скоро антитеза, която противоречи на същността на явленията. В урбанистичен аспект тя трябва да се разглежда с критично око, т.е. трябва да се имат предвид рисковете от нейния теоретически дефицит. Преди представянето на концепцията ПУЛСАР, ще се разгледат група от фактори, които са били водещи, при нейното формиране.

Първо. Глобализацията постави нови изисквания и измерения, които стават водещи. Някои вече бяха коментирани. Глобализмът, респективно глобализацията означава отвореност на функционално-пространствените системи. Те трябва да бъдат по-гъвкави, по-мобилни, по-рефлексивни. Трябва да притежават подходящата за целта инфраструктура и структура. Това означава, че функционалните социални системи ще се налага да се реструктурират. *Който не се реструктурира, ще бъде пренебрегнат!* Защо? Дали само един краен рационализъм ръководи света? Има ли място за емоционализма? С кого се съревновава човекът? Със самия себе си ли? Това не са въпроси, подхвърлени просто така. Те засягат същността на живеенето ни. Светът не е единен. Той е твърде далече от това. Той е хетерогенен. А може би става въпрос за диалог между две противоположности – *логика* и *лотос*. Тези въпроси касаят всички ни.

Второ. Глобализацията не предполага непременно по-голяма и по-силна централизация, въпреки че такива тенденции се проявяват и такива усещания има у хората. В частност това засяга формите на планиране и неговите властови форми – централното планиране. Според М. Вебер, централното планиране се „изражда (самоизражда, В. Д.) в бюрократична властова система“, която пренебрегва човешкия фактор. Пренебрегването на човешкия фактор има два аспекта: отнемането на правото на човека да се грижи сам за себе си („ние ще ви построим жилищата“) и отнемане на индивидуалната инициатива. Нараства все повече централната роля на науката, но не просто на науката, а на водещата роля на теорията в единство с практиката: *Теорията е най-бързата практика, а практиката – най-добрата теория*. Нараства ролята на *теоретичното планиране*, което означава установяване на *закономерности*, ръководещи практиката. Формира се сложна система от нови функционално-пространствени отношения, които се разглеждат като „мрежово общество“ (според М. Кастелс (с неясна структура, В. Д.), основаващо се на потоците от информация, които се генерират и ретранслират [36]). *Пулсарите* са идея за *възлите на структурата на мрежовото общество*, които генерират и трансферират потоците от информация.

Трето. Икономиката става все по-зависима – ако под икономика трябва да се разбира нещо определено, а не нещо въобще, – от теоретическото-иновативното мислене. Икономиката е съвкупният рационален продукт. Това, което е важно да се отбележи, е, че икономиките трябва да се разгледат като вградени системи (нещо като руска матрьошка). Няма независими икономически дейности, а те се враждат едни в други. И нещо много важно – икономиката от *квартална* (централно планирана), стана *фрактална* (индивидуално планирана). Тези съображения са имани предвид при практическото разработване на концепцията ПУЛСАР.

Четвърто. Капиталът става все по-виртуален. Той не е вече „прикованият Прометей“. Той няма родина и не се нуждае от визи при своите странствания. Той отива там,

където е добре приет. И си тръгва незабавно, ако се почувства несигурен, оскърбен или унижен. Това са метафори, но зад тях се крие неговата „желязна” логика – преди всичко печалбата. Парите са там, където се печели.

Пето. Повишаването на качеството на живеенето е непрекъсната тенденция. Под качество могат да се разбират различни неща, но няколко са очевидни. Непрекъснати изисквания към повишаване на комфорта на живеене в чисто битов аспект и на все по-високите изисквания в неговия публичен аспект. Това е съобразено в концепцията ПУЛСАР.

Шесто. Природата стана обект на особено внимание и съхраняването ѝ е задължително условие за нормализация на отношенията между човека и природата. Самата екологична проблематика показва, че съществува различие между тях. Всъщност човекът е все повече загрижен за себе си, извън себе си.

Седмо. Функционирането на човешките общности налага те да се разглеждат като сложно функциониращи системи, със съответна структура. Вече се писа за това. Основните сфери на човешка дейност: *обитаване, производство, потребление, отдих* и *комуникации*, които формират сложни пространствени отношения и структури, може да функционират нормално само тогава, когато се познават и спазват техните специфични особености – *креативност* и *рекреативност* и техните вътрешни закономерности – *интензивност* и *екстензивност*, които са основата на ТАУ. Това е важно от теоретическа гледна точка. Иначе нещата започват да изглеждат случайни.

Осмо. В крайна сметка всички тези аспекти на разнообразната човешка дейност рефлектират в един краен видим продукт – *архитектурата*. Под архитектура се приема едно по-широко и обобщаващо разбиране за пространствена среда като сътворена или въздействана от човека. *Урбанистичната архитектура* е феноменът, външният израз на вътрешния живот на една общност, респ. обществото.

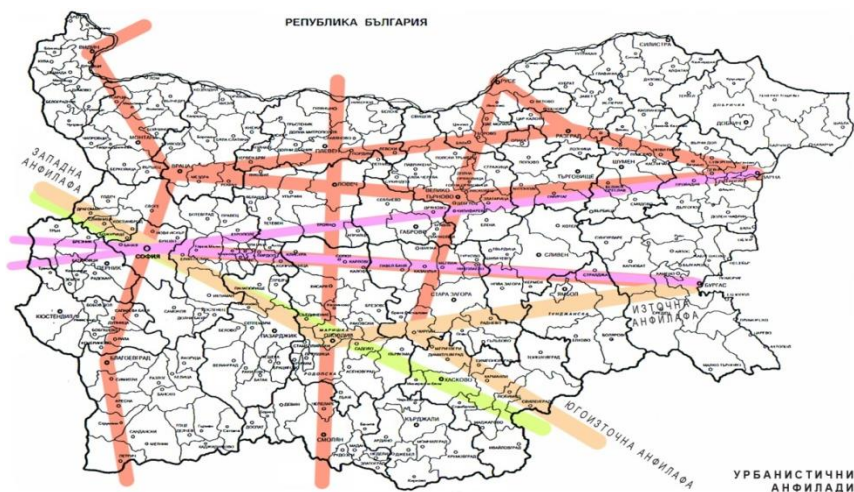
Концепцията ПУЛСАР насочва вниманието си към развитието на *Урбанистично-ландшафтните ареали*, като към *комплексно-взаимодействащи природно-социални системи* и *адекватната им функционално-пространствена архитектура*:

Първо. *Урбанистично-ландшафтните ареали* трябва да се формират около активни градски *центрове-атрактори*, агломерирайки всички позитивни аспекти от ментален и материален характер, създавайки по този начин условия за генериране на разнообразни активности, с оглед на подобряване качеството на живот. **Градовете**, които се явяват фокуси на тези урбанистично-ландшафтни ареали, се интерпретират като *активни ускорители на социално-икономическо* и *функционално-пространствено развитие*, като *балансори на динамично равновесие* между *човека/обществото и природата*, както в тяхната цялост, така също и във всевъзможните им проявления.

Второ. *Урбанистично-ландшафтните ареали* трябва да се разглеждат като отворени за взаимодействие и въздействие *функционално-пространствени структури*.

Трето. *Урбанистично-ландшафтните ареали* трябва да се разглеждат като носители на богато *културно-историческо наследство*, идентифициращо отделните региони, което крие значителен туристически потенциал, а в местата с добри природни дадености – и курортен такъв.

Така *урбанистично-ландшафтните ареали* се очертават като основни фактори, както на локално и регионално равнище като *агломератори*, така и на европейско, при формиране на основната *урбанистично-ландшафтна структура*, респ. *архитектура на Европа*.

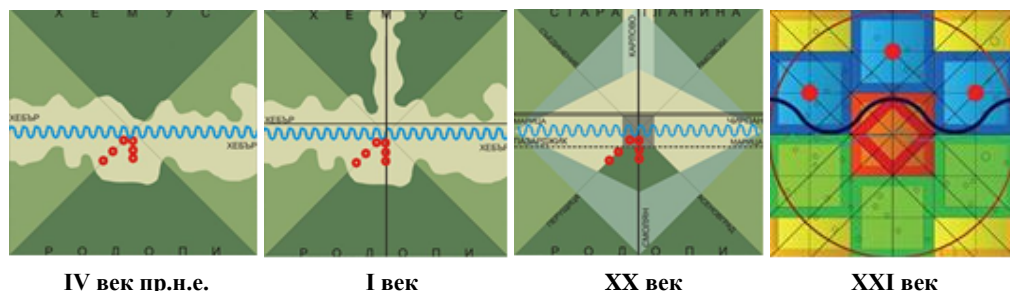

Фиг. 23. България. Анфилади на урбанистично-ландшафтни ареали

Графика: В. Дончев, 1997 г.

Концепцията **ПУЛСАР** е израз на всички посочени аргументи до тук, както на Европейската, така и на Националната стратегия и политика за регионално развитие и балансиран растеж. Тя е напълно в духа на европейските разбирания и изисквания за *динамика – растеж и устойчивост – благосъстояние*. Както се подразбира от нейната дефиниция, концепцията е израз на едно ново мислене, мислене в духа на една *толерантна*, а не *агресивна* динамика, на умелото съчетание между *креативното и рекреативното*, на *пулсации*, които да са адекватен израз на сложните отношения между активно и пасивно; на закономерното срещу случайното; на благородството на *двете природи – човешката и естествената*. Концепцията **ПУЛСАР** е разширената версия на **ПУЛСИРАЩИЯ ГРАД**, две понятия, две урбанистично-архитектонични категории, които въведох и използвам в последните двадесет години, както в теоретико-методологически, така и в практически аспект, в търсенето на адекватен отговор на съвременните *функционално-пространствени пулсации*, в контекста на **Панорамно Релефната Парадигма**.

СВЕТЪТ е *пулсираща система, със сложна архитектура*. „**ПУЛСАРИТЕ**“ – „Пулсиращият град“, респ. „Пулсиращата панорамно-релефна теория“, са рефлексия на това разбиране (Концепцията – „ПУЛСАР“, беше приложена за първи път при разработване на „Общия устройствен план на община Марица“ през 2007 г.) [37, 38, 39, 40, 41].

Фиг. 24. Четири ПУЛСАР-УРБИКОНА на Пловдив

Графика: В. Дончев, 1996 г.

Както се писа, началото е неясно (някакъв Голям взрив), а краят пък е неизвестен (някакво Голямо подскачане – Big Rip). Но между тези два хоризонта на неясното и неизвестното има два други хоризонта на човешката история и в частност на неговата цивилизационна история, чийто израз е градът. **Градът – космосът тук на земята.** Приятелят на Швейк, от Чешке Будьовице, твърдял, че в земното кълбо има едно друго кълбо, което е по-голямо от него. Така е и с града. В него винаги има един друг град, който е по-голям от него и това е **градът на мечтите ни – идеалният град**, към който непрекъснато се стремим и все не можем да постигнем. Коя е причината? Този въпрос ме накара преди петдесет години да си задам и въпроса – има ли урбанистична константа и в какво се изразява тя?

Внимателният читател сигурно е забелязал червената нишка, която пронизва целия текст и свързва всички мисли и идеи в него и това е съществуването на **пулсираща урбанистично-архитектонична константа**, проявяваща се в **двоични морфологични кодове: неформално-формално, емпирично-холистично, адитивно-директивно, екстензивно-интензивно, ирационално-рационално, фрактално-квартално, неевклидово-евклидово**, към които трябва да се добави и най-важният – етичният код на **добродетелно-справедливото** (така, както е дефиниран от класиците на урбанистичната теория Сократ, Платон и Аристотел), **в един преосмислен урбанистично-архитектоничен контекст.**

НАКРАЯ

Целите на втората част на Панорамно-релефната теория бяха да се докаже, че непознаването на урбанистичните закономерности, дефинирани в първата част, води до урбанизъм, или псевдонаучен подход към урбанистичната дейност като теория и практика. Критиката показва двете основни **патологични** състояния на **урбанизма** – **организмично** и **механизмично**, както и начините за преодоляването им. Много добре зная, че съпротивата ще е голяма, защото ще трябва да се напусне удобното „ложе“ на безотговорността на урбанизма. Например, разделянето на история на града, или градоустройството, което е частен случай, от теорията на града. Как може да се мисли градът исторически, без да се мисли теоретически. Това е абсурдно. Та нали светът, какъвто го имаме в момента, е резултат именно от теорията на/за града, или от урбанистичната теория като социално-пространствено конструиране на света. Все едно да отделите главата от тялото и да твърдите, че така е по-добре за организма. Как може да се преподава „композиция на града“, без да се познават урбанистичните морфологични закономерности? И всичко това рефлектира върху урбанистичната практика.

Ето един пресен пример на казаното по-горе. Във „Визия за София 2050, Стъпка 2, Направление „Градска среда“, на стр. 141, пише следното: „Дефинираният урбанизъм на мрежите предполага моделиране на града, при което се акцентира на комуникационните процеси, които протичат в него. При този принцип градът се разглежда като множество от елементи – сгради, зони, дейности, хора, които се свързват в цялостна система посредством разнообразни връзки... П посредством тази свързаност *градът* придобива нови характеристики. Той не е проста сума от съставните си елементи, а *организъм* с нови качества, породени от взаимодействията между различните елементи“ (курс. В. Д.). Това за връзките е вярно, всичко е свързано с всичко. Но това, че с произнасянето на думата „организъм“, от шапката на *урбанициста-илюзионист* изведнъж „изскача“ един нов *град-организъм*, това вече е „чист мистицизъм“. Остава само едно – невъзможното – да се определи какъв точно организъм е София. Очевидно е, че авторите на този текст, млади магистри по урбанизъм и архитектура, са се оплели здраво в мрежите на *урбаницизма*. А темата „Градска среда“ е най-важната във „визията“. Така, че съществува реална опасност, визията да бъде тласната към бездната на урбаницизма, освен ако не надделее здравия разум, за да не позволи това да се случи.

Урбаницистът смята, че с произнасянето на възшебните думи „*градът е жив организъм*“, става някаква, неизвестно каква, метаморфоза и всичко просветва, и става от ясно по-ясно, а проблемите се решават сами. Не, не става нито по-ясно, нито проблемите се решават автоматически сами, ами става точно обратното – става още по-неясно, отколкото е било, а проблемите стават още по-големи и нерешими.

Проява на *урбаницизъм* са и опитите да се *имитира адитивен* (средновековен) *урбанизъм*, чрез холистични подходи и практики (например имитацията на „улици“ в рекреативни комплекси – морски и планински. Авторите явно не осъзнават неадекватността на действията си).

Откроиха се двата вида *урбанизъм: плосък, профанен* основаващ се на плоско мислене – *урбаницизъм* и *пространствен, просветен* основаващ се на закономерности – истински *урбанизъм*.

Методологическата парадигма показва ясно структуриран подход към урбанистично-архитектоничната проблематика, като *синергия* на *тематични ареали* и *дисциплинни клъстери*, която може да послужи като основа на една **Обща урбанистично-архитектонична теория**.

И накрая, като резултат от всички теоретически и методологически постановки, се предлага концепцията **ПУЛСАР** или „**Пулсиращият град**“, едно ново разбиране за града като динамична функционално-пространствена структура, като *пулсиращи урбанистично-ландшафтни ареали*.

По категоричен начин се доказва наличието на *морфологична урбанистично-архитектонична константа*, проявяваща се в серия от двоични кодове. Доказа се, че чрез *панорамно-релефния подход* е възможно преодоляването на теоретическия дефицит в урбанистично-архитектурната дейност, в контекста на **Панорамно-Релефната Парадигма (ПРП)**.

Ще завърша с един пасаж от разказа на К. Чапек „Веруюто на Пилат“ – разговора между Пилат и Йосиф Ариматейски относно истината, който е прекрасна илюстрация на *емпирично-холистичната, панорамно-релефната парадигма*: „Светът е голям, Йосифе, и в него има място за много неща. Аз мисля, че и в действителността има място за много истини. Ето, аз съм чужденец в тази страна и моята родина е далеко зад хоризонта; и все пак не бих казал, че тук се живее неправилно. Еднакво чуждо ми е и учението на този ваш Исус; следва ли от това тогава, че трябва да твърдя, че е неправилно? Аз мисля, Йосифе, че всички страни са добри; но светът трябва да бъде страшно широк, та всички да се вместиат в него една до друга и една след друга. Ако някой рече да постави Арабия

на мястото на Понта, това, естествено, не би било правилно. Същото е и с истините. Би трябвало да се създаде един крайно голям, пространен и свободен свят, за да могат да се вместят в него всички съществуващи истини. И аз мисля, Йосифе, че той е такъв. Когато се изкачиш на много висока планина, виждаш, че предметите се сливат някак си и преминават в една равнина. От известна височина и истините се сливат. Човек, разбира се, не живее и не може да живее на висок връх; за него е достатъчно да вижда своя дом, своята нива, и едното, и другото пълни с истини и предмети; там е мястото, на което той тежи и най-добре може да работи. Но от време на време той може да отправи взор към планината или към небето и да си каже, че гледани оттам, неговите истини и предмети съществуват наистина и че нищо от тях ни най-малко не се е загубило, но че в същото време те се сливат с нещо далече по-свободно, което вече не е негова собственост. Да срастнеш с тази широка гледка и при това да работиш на малката си нивица, това, Йосифе, е нещо почти като религиозен ритуал. И аз си мисля, че небесният отец на въпросния човек наистина съществува някъде, но че той съвсем нормално съжителства с Аполон и други богове. Те отчасти се проникват едни в други, отчасти съжителстват редом. Виждаш ли, на небето има много място. Доволен съм, че там се намира и небесният отец...

– Ти не си топъл, нито студен – каза Йосиф Ариматейски. – Ти си само хладен.

– Не съм – отвърна Пилат. – Аз вярвам, горещо вярвам, че истината съществува и че човекът може да я разбере. Би било лудост да се мисли, че истината е само за това, за да не може човекът да я разбере. Той може да я разбере, да, но кой? Аз или ти, или може би всеки? Аз вярвам, че всеки има дял в нея; и този, който казва да, и този, който казва не. Да и не, естествено не могат да се обединят, но хората могат да направят винаги това; в хората има повече истина, отколкото в думите. Аз храня повече разбиране за хората, отколкото за техните истини; но и в това има вяра Йосифе Ариматейски...“ [42]. Да, Чапек ги разбира тия работи.

Световната история може да се чете по нов – панорамно-релефен начин.

Фиг. 25. Ню Йорк – Манхатън – Уол Стрийт – Ализаторът
Fig. 25. New York – Manhattan – Wall street – the Alligator

ЛИТЕРАТУРА

1. *Илф, И., Е. Петров.* Златният телец. С., Наука и култура, 1966; с. 503.
2. *Бауман, З.* Глобализацията. Последниците за човека. С., ЛИК, 1999; с. 66.
3. *Лангър, П.* Четири социологически представи за организирано разнообразие. В: Градът: социална представа и реалност. С., „Изток Запад“, 2002, с. 153.
4. *Глой, К.* Разбирането на природата. История на научното мислене. Том I, ЛИК, 2000.
5. *Глой, К.* Разбирането на природата. История на холистичното мислене. Том II, ЛИК, 2004.
6. *Блумбърг.* Парадигми към една метафорология. С., КХ, 2015, с.125.
7. *Низбет, Р.* Социална промяна и история. С., КХ, 2000; с. 12.
8. *Блумбърг, Р.* Цит. произв., с.162.
9. Цит. произв. с. 16.
10. Цит. произв. с. 17.
11. Цит. произв. с. 248.
12. Цит. произв. с. 249.
13. Цит. произв. с. 247.
14. *Лангър, П.* цит., произв., с. 153.
15. *Брус, Л., С. Баерман.* Спонтанна еволюция. С., „Изток-Запад“, с. 200.
16. *Страус, А.* Из: Образи на американския град. В: Градът: социална реалност и представа, с. 273.
17. *Геел, Я.* Градове за хората. Пловдив, „Жанет 45“.
18. *Jane, J.* THE DEATH AND LIFE OF GREAT AMERICAN CITIES. NY. Randon House, 1961.
19. *Alexsander, C.* A City is Not Tree. Architectural forum 122, April (1965), 1, pp. 58-62.
20. *Дончев, В.* Пловдив по пътя към модерния свят: урбанистични и морфологични аспекти. В: Пловдив по пътя към модерния свят. Исторически музей, Пловдив, 1998 г., с. 201-207.
21. *Златев, Т.* Българският град през Възраждането. С., „Наука и Изкуство“, с. 12.
22. *Харбова, М.* Градоустройство и архитектура по българските земи. С., БАН, 1991; стр. 7.
23. Цит. произв., с. 14, 19.
24. Цит. произв., с. 26.
25. Цит. произв., с. 26.
26. *Иналджък, Х.* Османската империя. Класически период 1300-1600 г. ИК „АМАТ-АХ“, С., 2002, с. 141.
27. *Ангелова, Рашел.* Българската архитектура през вековете. ДИ „Техника“, 1982; с. 122.
28. *Никифоров, И., М. Никифорова.* Градоустройството в България през 20 и 21 век в контекста на Европейското. С., УАСГ, 2017, с. 16.
29. *Аврамов, И.* Съвременното градоустройство в България. ДИ „Техника“, 1987; с. 14.
30. *Толева, Н.* Панелна Тракия. Пловдив, „Жанет 45“, с. 12.
31. Цит. произв., с. 6.
32. Цит. произв., с. 161.
33. *Дончев, В.* Теоретико-методологически аспекти на Общия градски план. В: Техническа мисъл, год. XXXVIII, бр. 3-4, С., БАН, 2001, с. 74.
34. *Дончев, В.* Общ градски план. Методико-приложни аспекти. В: Техническа мисъл, год. XXXIX, бр. 1-2, С., БАН, 2002, с. 73.

35. *Lynch, K.* A theory of good city form. MIT Press, 1981.
36. *Кастелс, М.* Възходът на Мрежовото общество. С., ЛИК, 2004.
37. *Дончев, В.* Общ устройствен план на община Марица. ЕРТАКОНСУЛТ, 2009.
38. *Дончев, В.* Урбанизация и глобализация. Концепцията ПУЛСАР, В: // Годишник на УАСГ, т. XLVI, св. I.
39. *Donchev, V.* Theory of areals and urban transformations. pp. 257-272. In: Reconstruction of declining and destroyed areas of Europe. Thessaloniki, U S Press, 2001, pp. 257-272.
40. *Дончев, В.* Обществен характер, същност и значимост на архитектурното творчество, В: Архитектура и общество. София, 1980, с. 81-102.
41. *Donchev, V.* Socio-Cultural Aspects of Urban Morphology, In: ISUF, 2001, pp. 221-3.
42. *Чанек, К.* Веруюто на Пилат. В: Книга Апокрифи. С., „Наука и култура“, 1981, с. 8.

Повече по темите в статиите на: [www. URBICOM.INFO](http://www.URBICOM.INFO)

THE CITY IN SPACE AND TIME. PANORAMIC-RELIEF URBANISTIC-ARCHITECTURAL THEORY

Second Part CRITICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

V. Donchev¹

***Keywords:** theory, paradigms, panoramas, reliefs, urbanism, architecture*

ABSTRACT

The paper is a further development of the ideas for urbanistic and architectural theory in two aspects which are the preconditions to define a complete theory – critical and methodological. The critical aspect concerns the identification of two types of deviations within urban thinking and understanding, defined as urbanicism: associating the city to organisms and mechanisms. The inadequacy of urbanicism and its approaches are investigated and proved like not scientific but pseudo-scientific, palliative approaches and practices. As a result of the established urbanistic constant and the critique of urbanicism it can be concluded that only one methodological paradigm can represent a General Urbanistic-Architectural Theory. The proposed methodological paradigm is a synergy of eight thematic areas and twenty-four disciplines that can be formed in clusters, according to the needs of different research approaches and practices. The PULSAR concept is an illustration of the panoramic-relief theory and methodology, in the context of the Panoramic-Relief Paradigm (PRP) as a new understanding of the city – the Pulsating city, the urbanization as a pulsating functional structural areas.

¹ Vesselin Donchev, Assoc. Prof. Dr. Arch., Dept. “Urban Planning”, UACEG, 1 H. Smirnenski Blvd., Sofia 1046, e-mail: con_dono@abv.bg

